

ÉLET A KÖZÉPKORI VÁROSBAN

A középkori városok születése

A Római Birodalom városi társadalma az V. századra összeomlott . Nem volt jelentős kereskedelmi tevékenység, a város élőködőnek bizonyult a termelő vidékhez képest. Csak a püspöki székhelyek mentették át a korábbi városi kultúrát a nyugati területeken. Évszázadok múlva teremtődtek csak meg a városok újjáéledésének feltételei. A XI. századi mezőgazdasági fejlődés lehetővé tette a felesleg cseréjét és ösztönzi a mesterségeket is (megjelent a keleti luxuscikkek iránti igény, valamint a tömegcikkek gyártása). Emellett sűrű úthálózat alakult ki Nyugat-Európában, s a pénzforgalom is megnövekedett (pénzváltás, hitel).

A város tehát gazdaságilag kereskedelmi, ipari és pénzügyi központ volt, emellett lehetett püspöki vagy világi közigazgatási központ, társadalmilag pedig önkormányzattal bíró település. A város ügyeit egy választott testület intézte (ez a kommuna vagy önkormányzat), élén a polgármesterrel, a város különböző előjogokat kaphatott (vásártartási jog, árumegállítási jog, bíraskodási jog), adókötelezettségüket egy összegben fizethették.

A XII. századtól pedig a kultúra központjaivá is váltak a városok, hatalmas építkezésekbe kezdtek (templom, városháza), iskolákat alapítottak. A városi előkelők között sokan jelentős összegekkel támogatták a kultúrát, őket mecénásoknak nevezték. (Ilyen volt pl. Firenzében a Medici család.)

Mi mindent láthattunk volna egy középkori városban sétálva?

A) A piactér és a vásárok

A város legélénkebb, legforgalmasabb helye a piactér volt. Ennek egyik oka, hogy nagyon sok bolt itt épült ki, s a középkor embere ugyanúgy szerette a vásári forgatagot, a nézelődést, a kirakott áruk böngészését, mint manapság a modern bevásárlóközpontokban a XXI. század embertömege teszi.

Mivel a városok alapvető joga volt a vásártartás (s kialakulásuk is a „vásáros helyekhez” kapcsolódott), az alábbiakban a budai piacokat és vásárokat részletesebben is leírtam.

A városok húsellátásáról a mészárosok gondoskodtak. Ők is céhekbe szerveződtek, több céhmesterrel. A város egyik legtekintélyesebb céhe volt az övük! A céhek háza a Mátyás templom közelében állt, hatalmas, tornyos épület volt. Állatot naponta vágtak, mégpedig lenn, a vízivárosi Duna-parti vágóhidakon. Az állatbőröket naponta mészárszékek elé aggatták, a kimért hús frissességének jele volt ez; aki ezt nem tette meg, attól a városi előjáróság elvette a húst, és mellette még súlyos bírsággal is sújthatta. A mészárszékek szeletre vágott friss halat, hetivásárkor füstölt húst is árulhattak. A mészárszékek mögött Budán, a Mátyás templomtól délre, a várfal közelében álltak a vadhúsárosok. Szarvas, szarvasünő, őz, medve, vaddisznó, nyúl, mókus, fácán, császármadár, nyírfajd, vadkacsa, vízimadár, fogoly, fenyőrigó volt a legkeresettebb portékájuk. Ritkábban csirkét, libát, kacsát, galambot, kismalacot is hoztak fel a város piacára.

1. Magyar piaci árus képe egy bécsi kártyalapon

A rég megsemmisült Szombat-kapu alatt (ma Táncsics Mihály u. 9.) gyümölcsös kofák árulták az almát, körtét, cseresznyét, meggyet, szamócát, zöldborsót, babot, mogyorót, dinnyét, uborkát, tököt, zöldmandulát, somot, szilvát, kökényt, őszibarackot, zölddiót. Őszibarackot és szőlőt azonban csak a városi előjáróság külön engedélyével hozhattak forgalomba, mivel Budán a szőlőt bornak, a barackot pálinkának tartalékolták. Ugyanezek a

kofák télidőben borókát, aszalt gyümölcsöket rakhattak árusítóasztalukra. Más árusok csak zöldséget és főzelékféléket hoztak a vásártérre. Só is több helyen kapható volt.

Fenn a városban kilenc tej- tejtermékáros tejjel, sajttal, túróval, tejszínnel, tejföllel, savóval kínálgatta a budaiakat. Tojást is náluk lehetett kapni. Fűszert – ugyanúgy, mint a posztót – csak a nagykereskedők árulhattak. A sáfrány és a bors volt a leginkább keresettebb a fűszerszámok között. Akadt füge, mandula is, gyömbér szintűgy, nem szólva a szegfűszegről, szerecsendióról, kaporról, ánizsról. Idesorolható még a nádcukor, a cukorliszt – ez a porcukor – s az olaj is. A gabonaárusok esküt tett személyek. Esküjük kötelezte őket arra, hogy szegényt, gazdagot egyaránt szolgáljanak ki. Mértékeiken rajta volt a város hitelesítő címere, a csalás lehetőségét igyekeztek lecsökkenteni. A gabonát nem súlyra, hanem térfogatra mérték, olyan mérővel, amelyről a város bélyege hiányzik, gabonát mérni tilosnak nyilvánult. Valamelyest szénát, szalmát a Várban is árusítottak, a takarmánypiac színhelye azonban a Víziváros volt. Vásárt kétfélet tartottak: volt heti-és országos vásár. A heti vásárt szerdán és pénteken tartották. A szerdai nap a Mátyás-templomtól délre eső piacon a németeké volt. Pénteken a magyarok a Mária Magdolna-plébánia előtt árusítottak. A Vár északkeleti részén állt Szombat-kapu ívei között pedig mindennap folyt árusítás. De itt, e szűk helyen, az ugyancsak vegyes nemzetiségű kofák csak gyümölcsöt árusíthattak. Évi országos vásárt kétszer tartottak évente Budán. Az egyiket a vári Szombatpiacon, a magyarok Mária Magdolna-egyháza körül, a másikat a felhévizi külvárosban. Az utóbbi tizenhat napig is elhúzódott.

Vasárnaponként pedig a vásárok sokadalmát kihasználva rengeteg alkalmi árus, messziről érkezett kereskedő, bohóc, zsonglőr, muzsikus, színész sereglett itt össze, még inkább fokozva a hétköznapokon megszokott zsidongás, nyüzsgés hangulatát.

2. Buda látképe egy középkori kódexben

B) A városi épületek:

1. A városháza

Többnyire a piactéren állt a városháza, amelyet naponta sokan kerestek fel ügyes-bajos dolgaikkal, elintéznivalóikkal. A városháza tornya nagy jelentőségű hatalmi jelképnek számított: lehetőleg meg kellett közelítenie vagy le kellett hagynia méreteivel a templomtornyot, kifejezve az önálló városi hatalom elsőbbségét. (A papok tulajdonképpen idegen elemek a városban, ellátták a városiak lelki gondozását., de politikai testületüknek nem voltak, nem is lehettek tagjai: saját egyházi önkormányzatuk volt és papi kiváltságokban részesültek. A polgárok igyekeztek az ő rangjukra emelkedni.) A városháza pincéjében bort, sört mértek, s sosem kellett attól tartania a pincemesternek, hogy a jóféle nedűkre nem akad elég szomjas torkú vevő! A földszinti nagy csarnokban, az udvaron árusok kínálták holmijukat. Az első emeleti nagy csarnokban gyűltek össze a szavazásra jogosult polgárok. Itt tanácskoztak, itt ültek törvényt. Az előkelő családok városházán tartották családi ünnepségeiket: esküvőt, keresztelőt, mulatságokat, bálakat. Itt őrizték a város vagyonát tartalmazó kincsesládát is. A termék falát rendszerint festmények, illetve bölcs mondások díszítették. A székek, asztalok, ládák valóságos kézművesremekek voltak, s a város asztaloscéheinek munkáját dicsérték.

3. A bártfai városháza

2. A templom

A központban emelkedett általában a város legfontosabb, legnagyobb temploma is. Ezt a város vezetősége különös gonddal szénpítette, bővítette, igyekezve neves építőmestereket megbízni a munkálatokkal. A lakosság többsége ide járt legszívesebben misére, litániára s elötte-utána egy kis tereferére is szívesen fordították az idejüket.

3. Az iskola

A városi plébániai iskolák oktatója, az *iskolarektor* volt. Töbnyire egymaguk látták el valamennyi tanulócsoport oktatását, de a nagyobb városokban az énektanítás és a tanulók templomi szolgnálatának megszervezése a kántor feladata volt. A felnött tanárok mellett több helyen *segédtanítót* alkalmaztak. Ezek nagyobb diákok voltak, akik a kezdők gyakoroltatásában segédkeztek. A városi plébániai iskolák tananyagának középpontjában - az olvasás, írás és az éneklés tanításán túl - a latin nyelv oktatása volt..

Az alapvető készségek (olvasás, írás) és a latin grammatika tanulmányozása után a városi iskolák növendékei már praktikus - a jövendő életpályához szükséges - ismeretek tanulásával foglalkoztak. A világi pályákra igyekvőknek a rektor megtanította a különböző hivatalos iratok szerkesztését, pénzügyi ismereteket, gyakorlati számtant, könyvelést, kereskedelmi levelezést, földrajzi-csillagászati ismereteket. A latin nyelvet - a világi pályákra készölők esetében - az *anyanyelvi írás-olvasás* oktatásával egészítette ki.

4. Középkori iskola

A városi plébániai iskolák mellett az érett középkor századaiban már kialakultak a városi polgárság anyanyelvi képzést nyújtó, praktikus ismeretanyagot felkínáló magániskolái. Az anyanyelv kizárólagossága az iskolák nevében is szerepelt: "magyar skóla", Deutsche Schule. Az oktatás körülményeire utal a "zugiskola" elnevezés. Gyakran előfordult, hogy a plébániai iskola rektora délutánonként lakásán tanított. A lányok nevelését-oktatását általában feleségére bízta.

4. A büntetőintézmények

A városháza közelében állt a városi börtön. A piactéren helyezték el a pellengért és a kalodát. A pellengér szégyenfa, szégyenoszlop volt. Ide kötötték szégyenszemre a bűnöst. A kaloda is büntető eszköz volt. Deszkából készült, amelynek nyílásaiban az elítélt fejét vagy kezét és lábát bezárták, és így tették közszemlére megszégyenítéséül. A kíváncsiskodók egy fatábláról mindig leolvashatták, miért jár a megszégyenítés, ezt a táblát általában az illető nyakába akasztották ki. A pellengérré vagy kalodára elítélt bűnösök ki voltak szolgáltatva a nép báméskodásának, csúfolódásának és nemritkán bántalmazásának is. Így például a bűnösök rohadt gyümölcssel vagy záptojással történő megdobálása a gyerekek (és a felnőttek egy része) számára az élet legnagyobb örömét jelentette, s még viszonylag enyhe bánásmódnak számított. A börtön a városi bakó (hóhér) felügyelete alá tartozott, már amennyiben a város megengedhette magának, hogy hóhért tartson. Az akasztófa viszont rendszerint a városfalon kívül állt, messziről látható helyen, hogy elrettentse a gonosz szándékúakat.

5. A tűztorony vagy őrtorony

Néha a városháza mellett magas torony emelkedett. Tetején éjjel-nappal örök álltak, s figyelték: nem fenyegeti-e külső támadás vagy tűz a várost. A későbbi századokban a toronyban elhelyezett haranggal adták meg a vészjelzést. Egyes helyeken harangszóval jelezték az órákat is. De már a XIII. századtól kialakult az a szokás, hogy kerek szerkezetű órát helyeztek el vagy itt, a toronyban, vagy pedig a templom tornyán.

6. A kereskedő- és kézművesházak

Szinte minden városban épült úgynevezett kereskedőház, ebben kereskedők és kézművesek rendezkedtek be. Mellette rendszerint ott állt a mázsaház, a hivatalos mérleggel, a csalni

szándékozó kereskedők legnagyobb bosszúságára. A nagyobb mesterségek űzői (pl. cipészek, posztósok) külön házakban árusítottak. A díszesebb, nagyobb épületek közé tartoztak az egyes céhek házai is. Itt gyűltek össze a céhek tagjai. A hosszú munkanap után az ivószobában beszélgettek, iszogattak a mesterek.

7. Az arzenál

Jelentős épületnek számított még a fegyvertár, (más néven: az arzenál) is. Itt őrizték a béke idején az ostromgépeket, ágyúkat és egyéb fegyvereket. Háború, illetve ostrom idején innét fegyverezték fel a város védőit.

8. A polgárok lakóházai

A fontosabb középületeket kőből emelték, de a lakóházak – főleg északabbra – még sokáig fából, vagy favázra, téglából épültek. A egyes mesterségeket űzők gyakran egymás mellett laktak, róluk nevezték el az utcákat (Pl. Kovács utca, Cipész köz szb.). Hászámokat nem alkalmaztak, a házon látható cégérek vagy más ismertetőjel alapján tájékozódhatott az, aki keresett valakit. Az előkelő, rangos családok házait címerek is jelezték.

A városi ház kinézete a parasztházszerű viskótól kezdve a lovagvárat megközelítő, tornyos kőépületekig bezárólag igen változatos lehetett. A korai városok még falvakra emlékeztettek, később a amikor a várfalak szabta korlátok miatt a házak egyre sűrűbben épültek, felfelé kezdtek terjeszkedni, emeletesek lettek.

5. Középkori lakóház Budán

Ellentétben a mediterrán és közel-keleti civilizációk házaival, a európaiak házak nem az udvar köré, inkább az utcára szerveződnek. A tető sem volt olyan lapos, mint Mezopotámiában vagy Egyiptomban, s nem folyik rajta élet, pl. nyugágyokban pihenve, mint a keleti civilizációkban. Hasonlóan a mai gyakorlathoz, a középkori polgárházakban is a nők vezették a háztartást, meglehetősen széles hatáskörrel, és – legalábbis a korabeli férfiak sopánkodása szerint – nagyon is határozottan, már-már zsarnokian. Ők irányították a konyhában és a kertben folyó munkákat, gondját viselték a háznak. A férfiak dolga a műhely, az üzlet felügyelete volt.

9. A vendégfogadók

Minden város jellemző épülete volt a fogadó, kocsmá, ezeket már messziről elárulta a környékükön terjengő ínycsiklandozó ételszag. Itt mindig nyüzsgő élet folyt, harsány kacagás, nóta, zeneszó, mulatozás hangjai szűrődtek ki az utcára. Gyakran kirobbanhatott némi csetepaté is a vendégek között, s a sikoltozás, dulakodás zajaira gyorsan megjelent a városi őrség.

10. A kórházak (isptályok)

Mi lakosság jelentős része semmiféle vagyonnal és rendszeres bevétellel nem rendelkezett, s alkalmi munkákból vagy a város jótékonyágából élt, esetleg rablásból, lopásból. A hatóságok a sok nyomorék és koldus miatt kénytelenek voltak kórházakat, menhelyeket felállítani. A naponta keresztülvonuló zarándokok, nincstelenek is ezekben találtak szállást.

E kórházak borzalmas, túlszűfolt helyiségeiben naponta egy kis tányér levest, s valami kevés kenyeret kapott a szegény beteg, s ha rövidebb-hosszabb idő múltán a betegség nem tudta legyűrni, bizony gyakran előfordult, hogy az éhség vitte el. Ezek az intézmények valóságos táptalajai voltak minden járványnak.

C)Az utcák

1. A közkutak

Az utcákon, tereken, útkereszteződéseken kutakat fúrtak, s ide jártak a környék lakói vízért. Ezek a kutak többnyire igen szép, díszes építmények voltak, vízköpő szobrokkal, díszes,

festett faragványokkal. Amennyiben teheték, inkább azonban bort vagy sört ittak az emberek, mivel a középkorban a kutak vize gyakran fertőzött volt.

6. Kút ábrázolása egy budai kályhacsempén

2. Az utcák állandó vándora: az éjjeliőr

A legtöbb városban alkalmaztak éjjeliőrt, igaz, hogy sok helyütt csak a XV. századtól. Ennek kötelességévé tették, hogy járja az utcákat, s utcasarkokon elkiáltsa: hány óra van, este figyelmeztessen, hogy mindenki jól takarja el tűz helyén a parazsat, hiszen ha egy házra „felröppent a vörös kakas” (vagyis kigyulladt), az épületek zsúfoltsága miatt nagyon könnyen leéghetett akár egy egész városnegyed. Rigmusait egyszerű rímekbe szedve, elnyújtott éneklő hangon kiáltotta el a város lakóinak, pl.: „Tízet ütött már az óra, / Térjen ki-ki nyugovóra!” Szolgálata télen este 7-től hajnali 5-ig, nyáron este 10-től hajnali 3-ig tartott.

3. Utcák – közművek nélkül

A higiénia nem tartozott a középkori városok erényei közé. Ellentétben a hellenisztikus kori, vagy az arab és bizánci városokkal, az utcák nem voltak kikövezve, legfeljebb deszkapallókat fektettek le, ha nagy volt a sár. Az állatok az utcára piszkítottak, ide öntötték a házából is a szennyvizet, szemetet. Ez volt a fő oka a városok szűk utcáiban, sikátoraiban terjengő bűznek is. A szeméthalom felhalmozódása pedig nemcsak a népes patkányseregek elszaporodását segítette, hanem a járványok melegágyát is jelentette. (A tífuszt terjesztő patkánybolha nem véletlenül kapta a nevét: a közutálatnak örvendő rágcshalók bundájában élőszkodik.)

A középkor végén a városok forgalmasabb utcáit, rakpartjait, tereit ugyan kikövezték, de a legtöbb utcát továbbra is sár borította. A csatornahálózat is elég ritka volt, de néhol már megjelent a XIII. századtól kezdődően, erre egyszerűen rákényszerültek az esős időben járhatatlan sikátorok miatt. Közvilágítás a korszakban még persze nincs, az utcák szűkek és sötétek, az emelet gyakran az utcák fölé nyílik. Olyan nagy, széles, tervezett felvonulási utak, amilyenek a hellenisztikus kori vagy római városokban épültek, itt nem voltak – de a máig megmaradt középkori városrészek ma éppen a festői rendezetlenségük miatt kedveltek és hangulatosak.

7. Utcarészlet Sopron középkori városmagjában

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Balla Árpád: Történelmi olvasókönyv. Budapest, Korona Kiadó, 1993.
2. Eszterág Ildikó – Kojanitz László: Történelem II. (középkor, kora újkor)
Forrásgyűjtemény. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2002.
3. A középkori élet (válogatta Kulcsár Zsuzsanna) Budapest, Gondolat Kiadó, 1964.
4. Lovagkor és reneszánsz (Magyar kódex 2. kötet) Budapest, Kossuth Kiadó, 1999.
5. Lőrinc László: Életmódtörténet II. (középkor) Budapest, AKG Kiadó, 1999.

A képek a Magyar kódex 2. kötetének CD-mellékletéről valók.